

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΚΩΠΗΤΙΚΩΝ ἈΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΕΚ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἄρκετὰ δημῶδη ἄσματα ἐκ τῶν σωζομένων σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ δὲ τὰ ἀκριτικὰ καὶ τινες ἐκ τῶν παραλογῶν, ἔχουν ἀναγνωρισθῆ ὡς προερχόμενα ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἢ καὶ παλαιότερων αὐτῶν χρόνων¹. Παρὰ τοῦτο αἱ εἰδήσεις τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων περὶ τῆς συγχρόνου αὐτῶν δημῶδους ποιήσεως, αἱ γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς, εἶναι ἀκόμη πολὺ περιωρισμέναι, ἐκ τούτου δὲ μὴ ἐπαρκεῖς πρὸς σχηματισμὸν εἰκόνας αὐτῆς ὅπωςδῆποτε πλήρους.

Περὶ τῶν ἠρωϊκῶν ἄσμάτων τῶν βυζαντινῶν γνωρίζομεν ἐκ μελέτης τοῦ εἰς θν προσφέρεται ἢ μικρὰ αὕτη συμβολή, τοῦ Σωκρ. Κουγέα, ὅτι ἤδη κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἤδοντο ταῦτα καὶ ἦσαν διαδεδομένα εἰς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν, ἔτι δὲ ὅτι φορεῖς τῶν ἄσμάτων τούτων ἦσαν ἐπαγγελματῆαι λαϊκοὶ ραψῶδοί². Ἡ παράδοσις αὕτη τῶν κατ' ἐπάγγελμα λαϊκῶν ποιητῶν καὶ ἀοιδῶν πιστεύω ὅτι θὰ συνεχίζετο εἰς τὰς ἐπαρχίας ταύτας καὶ κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους, ἀφοῦ ἀπαντῶμεν τοὺς ποιητὰς τούτους ἐν δράσει κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος εἰς τὴν γειτονικὴν περιοχὴν, τὸν Πόντον, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐνταῦθα, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ σχετικῆς μαρτυρίας εἰς τὸ ὠροσκόπιον τοῦ ἔτους 1336 διὰ τὴν πόλιν ταύτην, ὑπῆρχε τότε μεταξύ τῶν ἄλλων ἐπαγγελματικῶν τάξεων, περὶ τῶν συμφερόντων τῶν ὁσίων διὰ τὸ ἔτος 1336 προβλέπει ὁ ὠροσκόπος, καὶ ἡ τάξις τῶν *παιγνιωτῶν*, δηλαδὴ τῶν ποιητῶν ῥηδῶν καὶ συγχρόνως ὀργανοπαικτῶν καὶ ἀοιδῶν³. Οὗτοι κατὰ τὰς προβλέψεις τοῦ ὠροσκόπου θὰ εἶχον κατὰ τὸ ἔτος 1336 «*χαρὰν καὶ κέρδος*»

¹ Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημῶδους νεοελληνικῆς ποιήσεως. Λόγος πρωτανικός. Θεσσαλονίκη 1934, σελ. 5, 11, 19' καὶ ἀνατύπωσις αὐτοῦ μετ' ἐπιμέτρου, Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 5, 9, 16.

² Σωκρ. Β Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολείοις τοῦ Ἄρεθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις. Λαογραφία 4 (1913-14) 239.

³ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ποιηταὶ δημοτῶν ἄσμάτων εἰς Τραπεζοῦντα κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. Ἀρχεῖον Πόντου 16 (1951) 263 κέ. Πρβ. καὶ Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 237.

και θα συνέθετον νέας στιχοπλοκίας (=μακρά, πολύστιχα ξσματα) πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ¹.

Εἰς τὸ παρὸν σημείωμα ἀναφέρομεν εἰδήσεις τινὰς ἐκ τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων, ὡς μικρὰν συμβολὴν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς συγχρόνου τότε σατιρικῆς ποιήσεως τοῦ λαοῦ².

Ἐὸ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ε' (741-775), συνεχίζων τὴν εἰκονομαχικὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του Λέοντος Γ', συνεχάλεσεν ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ὅπως ἐγκρίνῃ αὐτὴ τὰς κατὰ τῶν εἰκόνων ἰδέας του. Ἡ σύνοδος αὕτη συνήλθεν ἐν Ἱερείᾳ τῷ 754 καὶ προέβη εἰς τὴν καταδίκην τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Ἐὸ αὐτοκράτωρ ὁμοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς συνόδου ἤρχισε πολὺ ἀργότερον, μετὰ τὸ 763, τὴν δίωξιν τῶν εἰκονοφίλων καὶ ἐκ τούτων ἰδιαιτέρως τῶν μοναχῶν διὰ τῆς δημεύσεως τῆς περιουσίας τῶν μοναστηρίων καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῶν εἰς στρατῶνας ὡς καὶ τῆς ἐξορίας τῶν μοναχῶν ἢ φυλακίσεως αὐτῶν. Ἀντὶ τῶν εἰκόνων οἱ ναοὶ διεκοσμήθησαν δι' ἀνεικονικῶν παραστάσεων, ὡς δένδρων, ἀνθέων, ζώων καὶ ἄλλων κοσμικῶν θεμάτων³, πρὸς δὲ τούτοις καὶ διεσύροντο χλευαζόμενοι καὶ λοιδορούμενοι οἱ ὀπαδοὶ τῶν εἰκόνων.

Πρὸς διασυρμὸν τούτων μεταξὺ ἄλλων ἤδοντο ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων καὶ σκωπτικὰ ξσματα κατ' αὐτῶν, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς παρατιθεμένης κατωτέρω σχετικῆς μαρτυρίας ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Στεφάνου τοῦ νέου⁴, θανατωθέντος τῷ 767 ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων προκλητικὴν στάσιν του⁵.

«Τοιαύτην τοῖς μέλεσι τῆς Ἐκκλησίας μάχην ὑφήψεν ὁ τὰ ζιζιζ-

¹ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐνθ' ἀν. σ. 264.

² Βλ. ἄλλας εἰδήσεις σχετικὰς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς δημόδου ποιήσεως τῶν βυζαντινῶν εἰς Ν. Γ'. Πολίτου, Δημόδη βυζαντινὰ ξσματα, Λεογραφία 3 (1911-12) 622 καὶ 650 καὶ Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Α Π, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 38 καὶ.

³ Βλ. Κ. Ἀμάντιου, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους², τόμ. Α', Ἀθήναι 1953, σ. 353-356.

⁴ «Στεφάνου διακόνου τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸν βίον καὶ μαρτύριον τοῦ παμμάκαρος καὶ ὁσίου μάρτυρος Στεφάνου τοῦ Νέου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς εἰκονοκαύστου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ καὶ Κοπρωνύμου» Migne, P. G. 100, 1069-1185.

⁵ Βλ. Migne, ἐνθ' ἀν. σ. 1160-1177. Πρὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὸ θέμα Κρήτης πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ. 21 (1951) 64-65. Ἐνταῦθα ἐν σ. 62 σημ. 2 παρατίθεται ἡ σχετικὴ περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου του βιβλιογραφία. Βλ. ἔτι καὶ Fr. Dölger, Das Kaiserjahr der Byzantiner, Sitzungsab. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. Jahrgang 1949, Heft 1, σ. 45-46 σημ. 64.

νια σπείρας ἐχθρὸς [=δ διάβολος] καὶ γάννυται καὶ χορεύει τὴν οἰκείαν βλέπων κακοτεχνίαν ἰσχύουσαν ἐν τῷ τυράνῳ τούτῳ βασιλεῖ [=Κωνσταντίνῳ Ε'] καὶ ταῖς ἡμετέραις ἐπεντροφᾷ συμφοραῖς, καὶ συμφορεῖ πανταχόθεν ὕλην τῆ τοῦ πολέμου φλογί, καὶ τὰς οἰκείας φάλαγγας συναγεῖρων, Ἑλλήνων φημί παῖδας καὶ Ἰουδαίων καὶ Σύρων, καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰ στίφη, θέατρον ἡμῖν μέγιστον πανταχόθεν περικαθίζει, καὶ τέρψιν αὐτοῖς καὶ ἡδονὴν ἐκ τῶν ἡμετέρων κακῶν πραγματεύεται. *Καὶ ἐοτι ἰδεῖν καθ' ἡμῶν ἀδολεσχοῦντας τοὺς καθημένους ἐν πύλαις καὶ εἰς ἡμᾶς ψάλλοντας τοὺς λίνοντας οἶνον. Ἐν γὰρ τοῖς συμποσίοις αὐτῶν καὶ καπηλείοις μαστροπικῶς καὶ κιθαρωδῶς τῆ τοῦ σκύμνου κελεύσει καθ' ἡμῶν μελετῶσι, σκωπτικῶς οἰωνίζοντες. Διὰ τοῦτο οἱ υἱοὶ Σιών, οἱ τίμια ἐπηρμένοι ὑπὲρ χρυσίον, ἐλογίσθημεν εἰς ἀγγεῖα ὀστράκινα, ἔργα χειρῶν κεραμέων. Ἐγεννήθημεν γέλωσ παντὶ τῷ λαῷ, ψαλμὸς αὐτῶν ἐομὲν ὄλην τὴν ἡμέραν»¹.*

Ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης μαυθάνομεν ὅτι οἱ καθήμενοι ἐν πύλαις, δηλαδὴ οἱ ἀργόσχολοι, ἐν οἷς κυρίως οἱ ἐπαῖται², συνεζήτουν φλυαροῦντες κατὰ τῶν εἰκονοφίλων, οἱ δὲ μετέχοντες τῶν συμποσίων καὶ διασκεδάζοντες ὡς καὶ οἱ ἐν τοῖς καπηλείοις οἰνοποτοῦντες «ἔψαλλον» κατὰ τῶν εἰκονοφίλων ᾄσματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν βεβαίως λαϊκὰ δημιουργήματα καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐσκώπτοντο οὗτοι καὶ ἀπετέλουν οὕτω καθ' ἡμέραν θέμα ἐμπαιγμοῦ καὶ συζητήσεως ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Σκωπτικὰ ᾄσματα τοῦ λαοῦ ἔχουν μέχρι τοῦδε σημειωθῆ ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων κυρίως διὰ πρόσωπα τῆς πολιτείας, συνδεδεμένα μὲ ὠρισμένον γεγονός³. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ὁμως μαρτυρίας γνωρίζομεν τοιαῦτα ᾄσματα καὶ κατὰ δλοκλήρου κοινωνικῆς τάξεως, τῶν εἰκονολατρῶν.

Οἱ χλευάζοντες ἐνταῦθα τοὺς εἰκονοφίλους λέγεται ὅτι «ἔψαλλον» πρὸς αὐτοὺς σκωπτικῶς. Τὴν ἔννοιαν τοῦ ῥήματος ψάλλω νομίζω ὅτι πρέπει νὰ δεχθῶμεν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν, ὡς καὶ σήμερον, σημασίαν του καὶ ἐπομένως οἱ σκώπτοντες δι' ᾄματος θὰ ἐξετέλουν τοῦτο μὲ μελωδίαν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ἢ καὶ θὰ παρωδοῦντο ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα εἰς κοσμικά, σκωπτικὰ τῶν εἰκονοφίλων. Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ᾄσμάτων, δηλαδὴ σκωπτικῶν μὲ ἐκκλησιαστικὸν μέλος, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μαυθάνομεν ἐξ εἰδήσεως μεταγενεστέρας πως, τῶν μέσων τοῦ 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ

¹ *Migne*, ἔνθ' ἀν. στ. 1116 B - C.

² Βλ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἔνθ' ἀν. τόμ. Β I, σελ. 94, 101.

³ Βλ. παρὰ *N. Γ. Πολίτη*, ἔνθ' ἀν. σ. 622 κέ. καὶ *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἔνθ' ἀν. σ. 38 κέ.

συνεχεία τοῦ Θεοφάνους¹, καθ' ἣν οἱ τῆς συνοδίας τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ Γ' (842-867) ὑποδύμενοι κατὰ τὰς μετ' αὐτοῦ διασκεδάσεις τὸ σχῆμα μητροπολίτου περιήρχοντο οὕτω τὰς ἡδούς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παριστῶντες ὑπὸ συνοδίαν κιθάρας ἱεροτελεστίας τῆς Ἐκκλησίας², ἔπειτα δὲ «τὰς κιθάρας εὐτιονώτερον κρούσαντες καὶ ῥήματα πορνικὰ κατὰ τὸν φθόγγον τοῦ μέλους τοῦ ἱεροῦ ἀντεπάδοντες καὶ Παικτικῶς τε καὶ Σαιτυρικῶς σκιριτῶντες, καὶ κυμβαλίζοντες, ὡς ἀντιτέχοντες τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸν ἀρχιερέα [= Ἰγνάτιον] μυκηρισσάντες, τὴν διαβολικὴν χορείαν καὶ πορείαν διήνυσον»³.

Εἰς τὰ σκωπτικὰ γενικῶς κατὰ τοῦ κλήρου ἄσματα τοῦ λαοῦ ἀναφέρεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Λεοντίου (7. αἰ.) ἐπισκόπου Νεαπόλεως τῆς ἐν Κύπρῳ, εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ συγγραφέντα βίον τοῦ Συμεῶν τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ μαρτυρία, εἰς τὴν ὁποίαν λέγεται ὅτι «χορευόντων ἐν μιᾷ [ῥύμη] κορασιῶν καὶ καταλεγόντων αὐτῶν, ἔδοξεν αὐτῷ [= τῷ Συμεῶνι] παρέρχεσθαι δι' ἐκείνης τῆς ῥύμης. Ὡς οὖν εἶδον αὐτόν, ἤρξαντο καταλέγειν εἰς ἀββάδας. Εὐξάμενος οὖν ὁ δίκαιος, θέλων σωφρονίσαι αὐτάς, εὐθέως ἐστραύωσεν ὄλας. Καὶ ὡς ἤρξαντο ἀλλήλαις λέγειν τὸ συμβὰν αὐταῖς κακόν, ἔγνωσαν ὅτι αὐτὸς αὐτάς ἐστραύωσε καὶ κατέτρεχον αὐτῷ κλαίεσαι ὀπίσω αὐτοῦ καὶ κράζουσαι: Ἀνάλυσον, Σαλέ, ἀνάλυσον· ἐνόμιζον γὰρ αὐτὸν ἀπὸ ἐπιλαλιάς στραύωσαι αὐτάς. Ὡς οὖν ἐφθασαν αὐτόν, ἐκράτησαν αὐτόν βίᾳ· καὶ ὤρκιζον ἵνα ἀναλύσῃ, φησί, τὸ ἔδηρε»⁴.

Ὁ οὕτω σωφρονισμὸς ὑπὸ τοῦ δαδίου Συμεῶν τῶν «καταλεγόντων πρὸς ἀββάδας» κορασιῶν δεικνύει σαφῶς ὅτι αὐτὰ ἤδον ἄσματα σκωπτικὰ κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνὶ καὶ τῶν μοναχῶν.

Λαογραφικόν Ἀρχεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

¹ *Migne*, P. G. 109, 260 C.

² «καὶ κιθάρας ἕκαστον ἕσωθεν τῆς ἱερατικῆς στολῆς ἐπιφέρεισθαι δοῦς [= ὁ Μιχαήλ Γ'] καὶ ταύτας κάτωθεν ὑπηγεῖν προστάξας, οὕτω οὖν αὐτοῖς τὴν ἱεράν βῆθην παίζων καὶ κατορχούμενος ἐπατέλει μυσταγωγίαν καὶ λειτουργίαν μετὰ τῶν παμμιάρων ὁ μιαιώτατος, μετὰ τῶν βεβήλων ὁ ἐναγής...». Αὐτόθι, στ. 260 C.

³ Αὐτόθι, στ. 261 A.

⁴ *Migne*, P. G. 93, 1728 (κεφ. μη').